

Typografia – odstráňte základné chyby!

Zdroj: <http://tvorim.net/typografia>

S typografiou sa stretávajú ľudia dennodenne a z nevedomosti mnohí robia tzv. typografické chyby. Niektoré sú veľmi časté a na ich výraznú elimináciu stačí doslova zopár dobre mierených odsekov. Text s typografickými chybami pôsobí menej profesionálne, čím sťažuje čitateľnosť a znižuje aj dôveryhodnosť písomného prejavu.

Ako písať správne úvodzovky? Aký je rozdiel medzi pomlčkou a spojovníkom? Kedy patrí medzera k interpunkcii? O takýchto a podobných témach pojednávame v sérii týchto článkov. Články sú zamerané najmä na študentov, úradníkov, blogerov a skrátka každého, kto píše a spracováva texty.

Podľa Slovníka cudzích slov (1997, s. 941) **typografia** znamená: „**1.** odbor zahrnujúci sadzbu a kníhtlač **2.** výtvarné a technické riešenie tlačoviny.“

Slovo **typografia** je odvodené od slov **type** (písmo) a **graph** (grafický), prenesene **grafika textu**.

Pre naše účely zjednodušene tieto základy typografie znamenajú súhrn pravidiel, ktoré podporujú zrozumiteľnosť a čitateľnosť textu.

Typografia sa vyvíja svojvoľne podľa zaužívaných pravidiel. Existujú ale normy, ktoré typografické zásady presne vymedzujú. Čiastočne sú touto normou Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré na niektorých miestach determinujú typografické pravidlá, ale je to tiež Slovenská technická norma *STN 01 6910 Pravidlá písania a úpravy písomností*, ktorá poskytuje výber z viacerých príbuzných noriem.

Korektný pravopis podčiarkuje serióznosť

V súčasnej dobe je jazyk ako výrazový prostriedok čoraz viac deformovaný. Na školách sa nekladie dôraz na jeho výučbu a v praxi sa kladie malý dôraz na vymáhanie jeho správnosti. Do slovenčiny sa dostáva zbytočne veľa cudzích prvkov.

Stupeň znalosti slovenskej gramatiky je u ľudí rôzny. Niekomu je ovládanie typografických zásad a slovenskej gramatiky úplne ľahostajné. Mnoho ľudí z úrovne jazykového prejavu či už vo verbálnej alebo písanej rovine si domýšľa úroveň, status a schopnosti jeho používateľa.

Paradoxne, aj ľudia, ktorých písomný prejav nie je na vysokej úrovni, často hodnotia negatívne, pokiaľ postrehnú chybu v cudzom jazykovom prejave.

Jazykový prejav nízkej úrovne v tlačенých materiáloch, či vo webovej prezentácii podnikateľského subjektu môže odradiť množstvo potenciálnych zákazníkov, klientov či partnerov.

Pri tvorbe akýchkoľvek textových dokumentov je dôležité klásť dôraz na jazykovú a typografickú správnosť.

Úvodzovky a ich správne písanie

V tomto článku z oblasti typografie si podrobne vysvetlíme správne písanie dvojité aj jednoduchých úvodzoviek podľa slovenských aj zahraničných noriem. Ukážeme si niekoľko spôsobov ich generovania v aplikáciách rôznej úrovne – od NotePadu cez redakčné systémy až po Microsoft Word a Writer.

Slovenské úvodzovky – deviatky a šestky

Typograficky správne úvodzovky majú v slovenských textoch vyzeráť tak, že začiatkové sú dole a koncové hore. Pri pätkovom fonte Times New Roman po zväčšení tieto úvodzovky vyzerajú ako 2 deviatky a 2 šestky. Z vnútornej strany úvodzoviek nesmie byť medzera, tá sa dáva z vonkajšej strany.

„text“

Prečo sa potom tak často používajú nesprávne úvodzovky dokonca aj pri renomovaných internetových portáloch? Dôvod je jednoduchý: na klávesnici sa správne úvodzovky pre slovenskú typografiu nenachádzajú. Tie dokážu vygenerovať len prepracovanejšie textové editory ako napr. programy balíka Office a OpenOffice, čiže Word, Writer ap. a to za predpokladu správneho nastavenia jazyka aj ostatných nastavení. Tieto editory po zadaní úvodzoviek, ktoré sa nachádzajú na klávese „shift + ô“ ich automaticky konvertujú na správne: ak nasledujú za medzerou, generujú dolné – začiatkové a ak nasledujú priamo za písmenom, interpunkciou alebo iným znakom, generujú vrchné – koncové.

Pokiaľ vo vyšších textových editoroch (Word ap.) sa generujú úvodzovky nesprávne – spravidla obe vrchné, je to väčšinou spôsobené zlým nastavením jazyka, väčšinou angličtinou. Anglické normy totiž majú úvodzovky obe hore a v pätkovom fonte vyzerajú ako dve šestky a dve deviatky (v slovenčine naopak).

„anglické“

Správne slovenské úvodzovky sa dajú vygenerovať aj podržaním ľavého klávesu Alt a štvorciferným kódom 0132 a koncové úvodzovky s kódom 0147. Je veľmi nevhodné generovať dolné úvodzovky napísaním dvoch čiarok ako bolo zvykom na písacom stroji.

Programovacie úvodzovky – častá chyba textov na webe

"anglické"

"programovacie"

V jednoduchých editoroch, WordPad, NotePad, ale najmä v editoroch, ktoré bývajú súčasťou aj prepracovaných redakčných systémov (používanými blogermi), nie je takéto konvertovanie k dispozícii a preto pri zadaní klávesu „shift + ô“ vygenerujeme pôvodný citačný znak ("), ktorý sa používa najmä v programovacích jazykoch na uvedenie premenných. Pri bezpätkových fontoch ako Arial s malým rozmerom pôsobia programovacie úvodzovky na nerozoznanie od anglickej normy. Keďže v slovenčine majú byť úvodné úvodzovky dole, tak chyba je už na prvý pohľad evidentná. Aj napriek tomu však častá v mnohých článkoch na internete. V mailoch a príspevkoch do diskusných fór a kníh návštev sa to plne toleruje, keďže tie sú písané cez spomínané jednoduché editory alebo len cez formulárové okno. Ale v publikovaných článkoch by sa to vyskytovať nemalo.

Jednoduché úvodzovky

Pokiaľ potrebujete vnoriť text v úvodzovkách už do textu s úvodzovkami, používajú sa na to jednoduché úvodzovky. Opäť podľa slovenskej normy špecifické: **„text“** vyzerajú ako jedna devina a jedna šestka. Vo Worde sa generujú automaticky pri písaní. V iných editoroch môžete využiť kódy: alt + 0130 a alt + 0145.

Jednoduché úvodzovky anglických textoch zas vyzerajú naopak: jedna šestka a jedna devina (obe hore).

Francúzske úvodzovky a archaická nemecká typografia

«d'heure

en heure»

Francúzi používajú ako úvodzovky špeciálne znaky « a ». Sú to akoby dvojité lomené zátvorky. Ako jednoduché úvodzovky, napr. pri subcitácii, používajú < a >. V archaickej nemeckej typografii sa používali tiež takéto úvodzovky s rozdielom, že boli vymenené: začiatkové s koncovými – a tým smerovali naopak.

Pomlčka, spojovník, medzera a iné interpunkčné znamienka

Interpunkcia je sústava príslušných grafických znakov (interpunkčných znamienok), ktoré sa používajú na členenie textu. V slovenčine sú nimi: bodka (.), výkričník (!), otáznik (?), čiarka (,), bodkočiarka (;), pomlčka (–), tri bodky (...), zátvorky (), dvojbodka (:), úvodzovky („“), lomka (/), spojovník (-) a apostrof ('). V tomto článku si poukážeme na častú chybu pri používaní nadbytočných medzier a tiež si vysvetlíme rozdiel medzi pomlčkou a spojovníkom a ich používanie.

Medzery pri interpunkcii

Interpunkčné znamienka, ako sú bodka, výkričník, otáznik, čiarka, bodkočiarka, tri bodky, dvojbodka, píše sa bezprostredne za slovom bez vynechania medzery a medzera sa vynecháva až za týmito interpunkčnými znamienkami.

Úvodzovky a zátvorky sa píše bez medzery nielen za výrazom, ktorý sa kladie medzi tieto interpunkčné znamienka, ale aj pred ním. Pomlčka sa píše s medzerami, spojovník sa píše bez medzier. Ak sa stretávajú dve interpunkčné znamienka, napr. výkričník a otáznik (!?), bodka za skratkou a čiarka (a pod., Varsik, B.:), píše sa bez medzery (PSP, s. 92).

Možno na prvý pohľad zložitá poučka z Pravidiel slovenského pravopisu, ale ľahko si vysvetlíme jej logiku. Snáď každý vie, že interpunkcia ako bodka, čiarka ako aj koncové úvodzovky, koncová zátvorka ap. nesmú byť na začiatku riadka. Iste si každý vie predstaviť, keby pri vete ukončenej bodkou sa tá bodka „pre nedostatok miesta“ objavila na začiatku nového riadka. Samozrejme, neprípustné. S perom v ruke to nikto nespraví, ale počítač nie je človek. Počítaču treba „povedať“, čo môže a čo nemôže rozdeliť. Povieme mu to tak, že interpunkciu naviažeme k danému slovu, akoby bola jeho súčasťou a tak nás nikdy nezradí tým, že by ju dal na začiatok riadka.

Veľmi častou chybou – dokonca aj vo vydaných publikáciách – bývajú navyše medzery medzi úvodzovkami a zátvorkami. Pri manipulácii s textom

a jeho formátovaní sa tak môže ľahko stať, že začiatkové úvodzovky či úvodná zátvorka nám ostanú na konci riadka. Alebo koncové úvodzovky či koncová zátvorka nám skočia na začiatok riadka. Sú to vážne typografické chyby. Preto za úvodnými úvodzovkami a úvodnou zátvorkou nikdy nie je medzera a takisto medzera nesmie byť pred koncovými úvodzovkami a zátvorkou.

Úvodzovky sa pripájajú vždy tesne k výrazu alebo k vete uvedenej v úvodzovkách. Medzera sa nedáva za ľavé ani pred pravé úvodzovky.

Je dobré z gramatiky zdôrazniť, že koncové úvodzovky sa normálne píše za interpunkciou. V prípadoch, v ktorých úvodzovky iba vymedzujú určitý výraz, sa interpunkcia pridáva až za ne a bez medzery. Napr.: Cítili sme sa tam „výborne“.

Rozdiel medzi pomlčkou a spojovníkom a ich používanie

Jednou z najčastejších typografických chýb je používanie spojovníka namiesto pomlčky a tiež nesprávne písanie spojovníka s medzerami. Dôvod je jednoduchý: pomlčka sa na klávesnici nenachádza. Klávesnica pozná iba spojovník.

Rozdiely medzi pomlčkou a spojovníkom sú dva:

1. pomlčka je širšia ako spojovník (neplatí pri proporcionálnom fonte ako Courier New)
2. spravidla okolo pomlčky sú povinné medzery a okolo spojovníka medzery byť nesmú.

Keďže klávesnica pomlčku nepozná, dokážu ju generovať iba zložitejšie textové editory (v balíku Office, OpenOffice...). Či má ísť o spojovník alebo pomlčku, vedia zistiť jednoducho a to práve podľa medzier: ak sa okolo spojovníka nechá z oboch strán jedna medzera, program konvertuje spojovník na pomlčku. Vo všetkých ostatných prípadoch (bez medzier, dve medzery za spojovníkom alebo pred) necháva spojovník spojovníkom. Samozrejme, to všetko za predpokladu správneho nastavenia programovej aplikácie.

V textovom prejave je **spojovník** (-) zastúpený oveľa zriedkavejšie ako pomlčka. Zjednodušene vysvetlené **spojovník** spája:

- dve slová na vyjadrenie spolupatričnosti pôvodne samostatných slov;
 - spájanie slov: modro-biely (ale odtieň je modrobiely), národno-sociálny...
 - písanie viacslovných mien Cíger-Hronský;
 - bližšie vymedzenie miest: Poprad-Tatry, ale aj podivne vyzerajúce Bratislava-Záhorská Bystrica je typograficky správne;
- jednotlivé časti zložených slov vyjadrených číslicami a písmenami (napr.: 3-dielny, 4-percentný, 5-násobný...);
- iniciálovú skratku a príponu (v SLUK-u, z TANAP-u...);
- delenie slov na konci riadka.

Ak je spojovník na konci riadka, musí sa zopakovať aj na začiatku nasledujúceho riadka bez medzery pred druhou časťou výrazu.

Pomlčka (–) sa používa oveľa častejšie, napr.:

- na určenie rozpätia: v rokoch 1903 – 1908, Na trase Bratislava – Brno – Praha;
- v matematike ako znamienko odčítania – mínus (podľa PSP, existuje ale na to aj osobitný znak);
- ako náhrada za sponové sloveso: Staroba – jeseň života, 1968 – rok bez nudy;
- pri oddeľovaní priamej reči jednej osoby od druhej;
- a v mnohých iných prípadoch.

Ak je pomlčka na konci riadka, na začiatku ďalšieho riadka sa už nepíše.

V českej typografii je zvykom a v iných zahraničných normách dokonca aj pravidlom písať napr. rozsah strán alebo rokov s pomlčkou, ale bez medzier, napr.: s. 154–156, roky 1939–45. Pri mnohociferných číslach alebo pri číslach s jednotkami sa okolo pomlčky dávajú medzery.

V slovenskej typografii sa v praxi pomlčka bez medzier zvykne používať iba pri aplikovaní citačnej normy – pri uvádzaní rozsahu strán. Občas sa ale aj v

- **Pätkové písma (*serif*)**

Pätky písma (anglicky *serif*) sú kolmé zakončenia ťahov písmen, ktoré vizuálne pomáhajú držať rovinu riadka. Najznámejším pätkovým písmom (fontom) je (aj vďaka Windowsu) Times New Roman.

- **Bezpätkové písma (*sans-serif*)**

ako vyplýva z názvu pätky nemajú – sú graficky jednoduchšie. Najznámejšími takýmito písmami sú: Arial, Tahoma, Verdana...

- **Písané, ozdobné a zvláštne písma (*akcidenčné*)**

patria sem rôzne písané a kaligrafické písma, rovnako ako archaické a futuristické. Takisto ozdobné a tiež aj sady rôznych znakov. Častý problém pri týchto písmach sú chýbajúce znakové sady pre stredo-európske jazyky (písmená s diakritikou).

Písmo **Courier New** je ľahké spoznať na prvý pohľad. Vyzerá ako na písacom stroji. Courier New je pätkové písmo, ktoré je charakteristické tým, že každý znak zaberá rovnakú šírku. Väčšina písem sú proporciálne – čiže nie sú široké rovnako. Pri bežných písmach úzke znaky zaberajú menej miesta ako široké. Pri Courieri New sa dá ale ľahko vyrátať, koľko textu sa zmestí na jednu stranu.

Využitie písem v praxi

Tlačené texty

Ukážky známych fontov

V typografii pre texty určené na tlač (knihy, časopisy, noviny) je preferované používanie pätkových písem na odseky textov. Je to práve kvôli ich pätkám, ktoré pomáhajú očiam vizuálne udržať riadok. Pri väčšom písme pätky ale rozptyľujú pozornosť a preto pri nadpisoch sa zvyknú používať bezpätkové fonty a navyše zvýraznené hrubým rezom (boldom).

Arial je veľmi častým písmom na webe

Century Gothic pôsobí decentne a elegantne

Courier New vyzerá ako na písacom stroji

Tahoma má zle čitateľnú kurzívu

Times New Roman nájdete v mnohých novinách

Verdana rozširuje text

Na zvýraznenie v texte sa uprednostňuje použitie šikmého písma (kurzívy), keďže časté použitie hrubého písma (boldu) v texte vyvoláva dojem „šachovnice“. Hrubé písmo je primerané v tlačenom texte používať pre začiatkové slová na zvýraznenie.

Digitálne texty – web-stránky

Pri textoch, ktoré sú čítané cez monitor, je ale situácia iná. Pätkové písma, keďže sú graficky komplikovanejšie, ich pri bežnej malej veľkosti monitory cez pixely nedokážu dostatočne vykresliť a preto sú čitateľnejšie bezpätkové písma. Na lepšie vizuálne udržanie riadka očami sa využíva väčší priestor medzi jednotlivými riadkami. Texty určené na tlač musia byť v tomto opatrné, lebo väčšie riadkovanie naťahuje rozsah strán.

Na webe sa na zvýraznenie textu viac využíva hrubé písmo (bold). Na zvýraznenie textu čítaného cez monitor sú šikmé písma (kurzívy) nevhodné, keďže sťažujú čitateľnosť. Ak sa predsa použijú, je lepšie ak v kombinácii s boldom.

Kombinovanie jednotlivých písem

Ukážky známych fontov a ich rezy

Rôzne písma vyzerajú rôzne pri jednotlivých veľkostiach. Inak vyzerajú pri hrubých rezoch, inak pri kurzíve. (Ukážka vpravo obsahuje písma pri veľkosti 10 pt.)

Pre tlačené aj pre elektronické texty platí, že podčiarknutý text je zastaranou formou zvýraznenia z čias písacích strojov. Podčiarknutie textu sa dnes využíva prevažne len pri hypertextových odkazoch.

Normálny Arial

Šikmý Arial

Tučný Arial

Šikmý a tučný Arial

Normálny Century Gothic

Šikmý Century Gothic

Tučný Century Gothic

Šikmý a tučný Century Gothic

Normálny Comic Sans MS

Šikmý Comic Sans MS

Tučný Comic Sans MS

Šikmý a tučný Comic Sans MS

Normálny Courier New

Šikmý Courier New

Tučný Courier New

Šikmý a tučný Courier New

Normálna Tahoma

Šikmá Tahoma

Tučná Tahoma

Šikmá a tučná Tahoma

Normálny Times New Roman

Šikmý Times New Roman

Tučný Times New Roman

Šikmý a tučný Times New Roman

Normálna Verdana

Šikmá Verdana

Tučná Verdana

Šikmá a tučná Verdana

Práve využitie rôznych písem s rôznymi veľkosťami pre odsek a úroveň nadpisov, špecifické riadkovanie, ako aj rozostupy medzi odsekmi a nadpismi spadá do typografického umenia. Správne naaranžovanie dokáže vyvolať vizuálny zážitok a naopak nesprávne naaranžovanie dokáže odpúdiť.

Weby prezentujúce rôzne subjekty by mali byť typograficky konformné. Naopak, blogy si môžu dovoliť estetické experimentovanie a často nonkonformná typografia je základom ich dizajnu. Pri internetových stránkach platí tiež pravidlo, že sa majú používať fonty čo najviac rozšírené, aby sa web správne zobrazoval čo najväčšiemu počtu návštevníkov.

Hoci sme si vyššie opísali všeobecné zásady používania fontov, v praxi často narazíme na nerešpektovanie týchto zásad: v tlačovinách sa stretáme s bezpätkovými písmami a pri internetových textoch s pätkovými. Nie je to spôsobené diletantizmom, ale skôr potrebou nebyť všedným.

Čísla, časy, dátumy... v typografii

Obsahom tohto článku zo základov typografie je správne písanie mnohociferných čísel, desatinnej čiarky, písanie dátumov a iných časových údajov; členenie názvov kapitol ako aj písanie horných a dolných indexov a generovanie nedeliteľnej medzery v rôznych textových aplikáciách.

Písanie mnohociferných čísel

V poslednej dobe pod vplyvom západu niektorí internetoví publicisti začínajú používať chaotickú a podľa slovenských noriem nesprávnu formu zobrazovania mnohociferných čísel. Napr. 1,000 korún, 14.000.436 gramov ap. Je to nesprávne a navyše to môže spôsobovať nejasnosti, keďže posledná čiarka, resp. bodka môže vzbudzovať dojem desatinnej čiarky ap.

Čísla s viacerými číslicami sa členia do skupín po troch čísliciach od desatinnej čiarky doľava aj doprava (napr. 26 387 436,797 88). Skupiny čísel sa oddeľujú nedeliteľnou medzerou, aby sa medzi riadkami nezalamovali a nedochádzalo tak k zneprehľadneniu. Štvormiestne celé čísla

sa vo vetnej súvislosti a v letopočtoch píšú bez medzery (napr.: V roku 1804 korunovali Napoleona korunou, ktorá vážila 1450 gramov). Desatinná čiarka sa píše bez medzier medzi číslami.

Písanie dátumu

Existuje mnoho spôsobov písania dátumov. Slovenská technická norma je k tomu značne liberálna. Akceptované sú takmer všetky formy písania dátumov.

Pri písaní dátumov platia tieto zásady:

- deň – píše sa dvoma číslicami vzostupne 01 – 31
- mesiac – píše sa dvoma číslicami vzostupne 01 – 12
- rok – píše sa štyrmi číslicami; v skrátenom tvare sa píše posledné dvojčíslenie roka.

Základné rozdelenie písania dátumov je vzostupným spôsobom (deň, mesiac, rok) alebo zostupným (rok, mesiac, deň).

Pri písaní vzostupným spôsobom sa deň a mesiac píšú radovou číslovkou, rok, základnou číslovkou; Jednotlivé údaje sa oddeľujú nedeliteľnou medzerou. Napr.: 24. 04. 2009 V prípade potreby sa môžu vynechať medzery (napr.: 08.04.1987), pri ešte väčšom krátení sa môže rok napísať v skrátenom tvare (napr.: 04.10.84).

Zostupný spôsob sa používa napr. v styku so zahraničím, ale jeho využitie je najmä v informačných technológiách, kedy zo samotného názvu sa vytvára automaticky chronológia. Rok, mesiac a deň sa píšú základnými číslovkami, medzi jednotlivé údaje sa vkladá spojovník (napr. 1998-08-12). V prípade potreby sa môže skrátiť rok alebo aj vynechať spojovník (napr. 980812).

Okrem toho existuje ešte aj vyjadrenie dátumu slovo-číselne, pri ktorom sa používa výlučne vzostupný spôsob, deň sa píše radovou číslovkou bez nuly na začiatku, mesiac slovom, spravidla v 2. páde a rok základnou číslovkou. Napr.: 7. júna 1984 veľmi nesnežilo.

Písanie času

Časové údaje sa píše zostupne. Značka jednotky sa píše s medzerou za časovým údajom. Ak sa časový údaj vyjadruje jediným číselným dátovým prvkom, jeho zložky sa píše dvojmiestnymi číslami oddelenými dvojbodkami bez medzery. Napr.: 15:28:40 h; 43:30 min; 58 s.

Pokiaľ uvádzame časový údaj vo vetnej súvislosti zložený z hodín a minút, tie by sa mali oddeľovať bodkou a bez medzier, napr.: V stredu o 21.40 h sa uskutoční stretnutie priaznivcov dobrého vína. Použitie dvojbodky na oddelenie hodín a minút možno považovať za archaizmus.

Telefónne a faxové čísla

Účastnícke telefónne čísla sa členia na dvojmiestne skupiny, nepárny počet číslic sa uvádza trojmiestnym číslom na začiatku. Pred účastníckym telefónnym číslom sa odporúča uviesť medzimestské, prípadne medzinárodné smerovacie číslo. Jednotlivé zložky sa oddeľujú lomkou (/) a to bez medzier. Napr.: 02/62 24 37 82, 037/634 43 89. Pre faxové čísla platia rovnaké pravidlá.

Pri číslach mobilných operátorov sa štvormiestne smerovacie číslo siete píše spolu a od telefónneho čísla účastníka je oddelené medzerou. Číslo účastník sa člení na dvojmiestne alebo trojmiestne skupiny číslic oddelených nedeliteľnou medzerou. Napr.: 0902 532 172 alebo 0905 57 58 51.

Ostatné čísla

Čísla bankového účtu sa píše ako jediný číselný prvok bez medzery. K číslu bankového účtu sa môže pripájať kód príslušnej banky so spojovníkom alebo kód banky lomkou.

Rodné číslo, číslo cestovného dokladu, identifikačné číslo organizácie (IČO), daňové identifikačné číslo (DIČ) sa píše bez medzier.

Členenie kapitol

Kapitoly a podkapitoly sa uvádzajú číslami oddelenými bodkou. Za poslednou číslicou sa bodka nedáva, ale pokračuje sa medzerou:

- 1 Kapitola takpovediac prvá
- ...
- 1.4 Mikrofóny
- ...
- 1.4.2 Kondenzátorové mikrofóny